

CARTEA DE TEATRU

Jienii — Teatru Popular Haiducesc

Editura Minerva a inițiat o nouă colecție de folclor românesc: colecția „Meșterul Manole”. Sigur, despre oportunitatea emblemei alese nu este cazul să discutăm aici, deși, evident, colecția se putea intitula foarte bine „Soarele și Luna”, „Miorița”, „Iorgovan”, „Vidrosul”, toate aceste balade, precum și alte cîntece bătrînești constituind măști sui-generis ale unor lumi fabuloase din cultura noastră populară. Neîndoios însă, editorul colecției ne prilejuiește în acest volum o plăcere reală, pentru că adună într-o carte, o bună parte din variantele teatrului haiducesc, teatru laic țărănesc, funcționînd arhetipal în jurul unor figuri reprezentative care, în vremurile mai apropiate nouă, s-au numit Jianu, Bujor, Groza, Codreanu etc.

Ce înseamnă în fond teatrul haiducesc? Mieci spectacole în aer liber sau de interior, realizate de înșiși sătenii, după un ritual învățat din strămoși, la anumite perioade ale anului, de obicei cu ocazia sărbătorilor de iarnă. Textul spectacolului este transmis pe cale orală, actorii sînt și regizori și creatori de text, iar tot ceea ce se petrece în fața spectatorului (care știe pe de rost versurile și ansamblul de mimică și gest) și care numai în timpul actorului nu face parte din trupă, tot, așadar ce se desfășoară în jumătatea de oră numită *Jienii* este de fapt o ilustrare faptică dar rituală a ideii de acțiune pentru dreptate, un fel de fabulă lîmpede a justiției populare. Dar teatrul haiducesc nu vorbește doar prin ceea ce am putea numi înfruntarea tezistă dintre Bine și Rău, dintre vitejie și lașitate; estetica spectacolului cu haiduci se revendică și ea atenției noastre deosebite, dincolo de sincretismul comun oricărei producții folclorice — înlănțuirea dintre cuvînt, muzică și dans — prin adaosul specific acestei manifestări de cultură populară românească și care constă mai ales în reactualizarea unor tradiții de vestimentație autohtonă. În felul acesta, spectacolele cu haiduci impresionează de fie-

care dată prin ceea ce este superior în pitoresc. De asemenea, nu este hazardat să afirmăm că teatrul haiducesc s-a adăugat, pînă la afirmarea poeziei și artelor noastre culte, aceluși fond de cultură orală, de civilizație de la care s-a hrănit, pentru instruire și educație, sute de ani, poporul nostru. Generațiile ce s-au succedat și-au actualizat, de fiecare dată, spectacolele, operînd simple schimbări de nume, în funcție de popularitatea imediată a cite unui viteaz plecat să apere adevărul și dreptatea socială, la adăpostul codrului.

După 1900, adică după formele încetățenite de spectacolele lui Pascali și Millo, textul „Jienilor” începe să fie înregistrat cu deosebire de învățători; prelucrările care apar nu mai sînt spontane; spectacolele capătă actualitatea pe care învățătorii o stabilesc; așa s-ar explica pare-se formele corupte ce încep să se perpetueze pînă la noi. De pildă, un martor afirmă că la Bicaz, *Jianu*, „a fost adus” de Vasile Brețcanu în 1904 și că la Piatra Neamț, *Jianu* se juca înainte de 1900. Acel Vasile Brețcanu, împreună cu colegii de clasă de la Școala profesională din Bicaz, au ieșit în sat, cu spectacolul, în ajunul anului nou. Apoi, în 1906, absolvind școala, un Haralambie Iosifescu l-a adus pe *Jianu* în celelalte sate de pe Valea Bistriței: Poiana Teiului, Galu, Bistricioara, Râpciune. Se realiza astfel un „turneu”.

Semnificația teatrului haiducesc fiind bine asimilată în popor, așa cum, la grecii antici, semantemele mitologice, întîmplările vieții divine ale zeilor sau ale semizeilor fiind elemente lipsite de inedit, neîndoios că ceea ce atrăgea în primul rînd numeroșii spectatori la *Jieni* era originalitatea „înscenării”, costumația. Într-adevăr, ea era „acel ceva” esențial care făcea într-un an ca un *Jianu* din anul precedent să nu semene cu *Jianul* din anul în curs sau cu *Jianul* din comunele învecinate. Iată, de pildă, fastul popular consemnat de un N. Vartic în 1908, în satul Borca din județul Neamț: „*Jianu* avea în cap căciulă neagră în formă de comănac, simplă, fără nici o podoabă cum s-a pus mai tîrziu; avea plete și mustăți; cămașă în pantaloni; briu lat, roșu; cartușieră în care erau înfipite două pistoale turcești și un pumnal; pieptar alb de lînă, sărăduit cu negru pe piepți și în spate; pantaloni de aba, înflorați numai sus, sub buzunare și pe margini cu vipușcă neagră; cizme crețe, oltenești. Mai avea două

puști puse cruciș în bandulieră și o pușcă în mână care o dă lui Niță Ciobănașu cînd îl primește în bandă. Haiducii aveau căciuli simple, purtate țurcănește cu o pană în mîna dreaptă ; plete și mustați, cămașa era lungă, oltenescă și înflorată ; brîu roșu lat ; cartușieră în care sînt virite două pistoale turcești ; purtau pieptar alb, înflorit cu saraf negru ; ițarii erau simpli ; obiele albe de lînă ; ațe negre din păr de cal ; opinci ; la șold purtau iatagan ; aveau două puști, una în spate, în bandulieră și una în mînă“...

Schema personajelor gravitează în jurul a două grupări : reprezentanții ai puterii de o parte (Căpitanul, Vinătorul, sau chiar Potera) și, de altă parte, reprezentanții haiducilor (Jianu, Groza etc. la care se adaugă Haiducul I, Haiducul II). Apare frecvent o fată care este ori sora unuia dintre haiducii principali ori chiar sora eroului. În textele transilvănenești, fata este Mireasă. „Anul Vechi“ și „Anul Nou“, personificați folcloric, deschid într-un dialog (astăzi clasicizat) cadrul temporal și ocazional al spectacolului. Un alt personaj interesant (dacă ne gîndim la funcția arhetipală a acestui fenomen de cultură populară) este Păstorul, în alte variante Ciobanul, nu întotdeauna determinat onomastic. Acest personaj va simboliza elementul convertibil la haiducie. În alte variante mai apare un Moșneag, tată al haiducilor. Un Popă sau un Grec. În județul Ilfov apare și un Judecător. Toate aceste elemente trimit neapărat la un cadru social precis. De altfel nu vulgarizăm dacă semnalăm, alături de comunicările cunoscute pînă acum, faptul că acest teatru haiducesc conține de fiecare dată elemente agitatorice, din sfera unei conștiințe sociale manifestată — e drept — numai în sine și nu și pentru sine. În înfruntarea dintre Jianu și Poteră, Jianu capătă dimensiunile unui voievod, preocupat de destinul neamului său :

Jianu : Dar tu, dacă ești judecător,
De ce nu faci legi în popor ?
Știi prea bine că eu am făcut
Cinci minăstiri
Și cinci poduri peste Jii

Alta este viziunea puterii, în plan axiologic, despre haiduc :

Maiorul : Măi, voi de cînd umblați pe-acest
pămînt

N-ați auzit de-un Jian,
De un mistean,
De un hoț de căpitan
Ce umblă prin păduri
Cu doisprezece haiduci
Toți în ghebe și ponturi ?

Ceea ce este foarte interesant la teatrul pe care-l discutăm nu este numai schema arhetipală previzibilă (în urmă cu două mii de ani „Jianu“ putea fi numit Decebal iar „Maiorul“, bineînțeles un trimis al lui Traian) ci îndeosebi valorile de sincretism caracteristice, pe care le-am semnalat la început, naturalețea simbiozei dintre replică și muzică, dintre identitatea teatrală și semnul ei simbolic. Dialogul are o spontaneitate care, credem, ține mai mult de tehnică decît de simplism. Limbajul păstrează uneori concentrarea definiției și dezvăluie intenții politice în conturarea factorilor antagonici.

Valoarea de document a teatrului popular haiducesc nu este susținută, în text, cu mijloace artistice. Comorile stilistice din lirica și epica noastră folclorică sînt aici foarte rare, ceea ce ne duce la o evidență : funcționalitatea acestei specii de cultură populară „prin anularea factorilor de opoziție din viața reală“, s-a diminuat. Fenomenul a început, poate, după crearea statului național român și s-a desăvîrșit în epoca noastră. De aceea accentul estetic s-a mutat în caracterul ocazional gratuit și în noutatea festivă a vestimentației populare.

Lectura volumului *Jienii* îndeamnă la o cercetare mai atentă a valorilor spirituale ale românilor, cartea ca atare constituind o reușită restituire a editurii Minerva. În acest sens merită să reținem numele lui Horia Barbu Opreșan, îngrijitorul ediției precum și faptul că prefața este semnată de Eugen Barbu.

Paul Tutungiu